

דברי הימים

ד. להחניף לגוי במקום שיש חשש סכנה

במה שתמה ידידי הרב יהודה קוק שליט"א (עמ' תו) דמה כלל הנדון שהעלה תוס' במס' סוטה (מא: ד"ה כל מחניף) אי מותר להחניף לרשע במקום סכנה והרי רק על ג' עבירות נצטוינו ביהרג ואל יעבור, ומה גם דדברי התוס' הובאו לדינא בדברי המשנ"ב בסי' קנו ס"ק ד. כבר עמד בזה בספר ואדעה עדותיך (שי"ל בעז"י בקרוב) במאמר כת, וכתב לבאר בזה"ל: בדוחק יש לומר על פי דברי המדרש לעולם בפרק יז - דלעולם יפרוש אדם מן החנופה לפי שהיא שקולה כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ואם כן שפיר היה אפשר להעלות צד שיהא דינו ביהרג ואל יעבור קמ"ל, ודוחק.

ומה שהעלה בספר חפץ חיים בלאוין ט"ז דחייב אדם למסור עצמו לסכנה ולא יעבור על איסור חנופה מקורו טהור מדברי רבינו יונה בשערי תשובה (פער ג אות קפת), כבר העיר החפץ חיים עצמו בהשמטותיו שם דזהו לכאורה דלא כדברי התוספות הנ"ל; ואף העיר על דברי רבינו יצחק אבובב ע"ה בספרו מגורות המאור נר שני כלל ג חלק ראשון, דשם בפרק ראשון כתב כי ראוי לירא את דבר ה' למסור עצמו בסכנה ואל יכבד על ראשו עון פלילי כזה, ואילו בפרק שני כתב דמותר להחניף לרשעים שידם תקיפה וגם אם מתיירא שיזיקוהו מותר להחניפם כדי שלא יהרגוהו לקיים מה שנאמר "וחי בהם" ולא שימות בהם וכו', עיי"ש כ"ד.

ואין ליישב דבפרק א' כתב רק דראוי הוא לירא את דבר ה' ואילו בפרק ב' קא איירי מעיקר הדין ולהמון העם, ונאמר דסבירא ליה כדעת התוספות במסכת עבודה זרה (מ: ד"ה יטול) דהיכן דהדין הוא דיעבור ואל יהרג יכול למסור נפשו וליהרג (דלא כדעת הרמב"ם בפ"ה מהל' יסודי התורה ה"ד), לאו מילתא היא, חדא שהרי שם בפרק שני מביא ראיה לדבריו מהמפגש של יעקב אבינו עם אחיו עשיו הרשע, ועוד בדבריו שבפרק א' גופא מוכח דכך הוא הדין ולא רק הנהגה טובה ליראי שמים דבלאו הכי לא היה מגיע להם כליה מחמת זה, ולשונו צריך תלמוד.

ומה שכתב רבי דוב בעריש גאטליב זצ"ל משינאווע בספרו יד הקטנה (על פרק י' מהלכות דעות ב"א ד) דרבינו יונה איירי כאשר היה בפירסום גדול במעמד כל ישראל שמתחלל שם שמים ברבים עיי"ז דאז שפיר יש חיוב למסור עצמו למיתה, ואילו תוספות איירו כאשר הדבר בצנעה; אם כי בדברי רבינו יונה ניתן זאת שפיר להאמר שהרי על כה"ג מסיים את דבריו באות קפז, מכל מקום בדברי המנורת המאור לא העלינו בזה ארוכה.

ונראה ליישב את דברי המנורת המאור כפי שרצה לומר שם ביד הקטנה קודם לכן באות יג בביאור דברי רבינו יונה דסכנה דקאמר היינו רק באיכא קצת מיחוש וחשש רחוק לסכנה ותו לא. ואי נימא הכי עכ"פ דכך למד המנורת המאור נוכל שפיר לומר דהא דקאמר בפרק ב איירי בסכנה ודאית ואילו בפרק א איירי רק באיכא חשש רחוק. ועיין עוד בזה.

ה. צריך להביא ראיה מקראי גם לדברים פשוטים הנראים בחוש

במה שתמה שם עוד ידידי הרב יהודה קוק שליט"א דמדוע הוצרכו בכמה מקומות להביא ילפוטא מקראי על דברים פשוטים שלא יתכנו כלל אחרת, מן הנכון להביא את דבריו של עורך הספר יראי ה' יכבד (שי"ל בחודש תמוז תשע"א לזכרו של הגה"ק רבי אברהם כלפה זצוקלל"ה רב ואב"ד בק"ק ניס בצרפת), שם מעמ' שיד ואילך עמד ממש על שאלה זו והאריך הרחיב בביאור הדברים, ולחיבת הקודש אביא דבריו.

יסוד אמונת ישראל הוא כי מה שקיבלנו מדורי דורות מפה לאוזן אבא לבן רב לתלמיד איש מפי איש עד משה רבינו מפי הגבורה, נאמן הוא עלינו מעל לכל. ולכן כל כך הקפיד רבי יוחנן על אותו תלמיד שלא האמין למה שדרש מפסוקים עד שראה זאת בעיניו, כדמסופר במס' בבא בתרא (פג:). (שם מסופר שרבי יוחנן דרש שעתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם שלושים וחוקק בהן עשר על עשרים ומעמידן בשערי ירושלים, לגלג עליו אותו תלמיד השתא כביעתא דציצלא לא משכחין כולי האי משכחין, לימים הפליגה ספינתו בים חזא מלאכי השרת דיתבי וקא מינסרי אבנים טובות ומרגליות שהם

ל' על ל' וחקוק בהן עשר ברום עשרים, אמר להו הני למאן, אמרו ליה שעתידי הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים, אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה דרוש רבי לך נאה לדרוש כאשר אמרת כן ראיתי, אמר לו ריקא אלמלא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, ע"כ), שהיה בזה סתירה מוחלטת לכל מהות אמונת ישראל.

וכך הוא גם בנוגע לידיעת אמיתת כל המציאויות כולם, דמאחר והתורה הוא היסוד של כל הבריאה, כדאיתא בזוה"ק (ח"ב דף קס"א) שקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא, אם כן כל חלק מחלקי הבריאה טמון בתוכו גילוי חלק מחלקי התורה, ולכן לא ניתן לקבוע שום מציאות כפי ראיית העין אלא אם כן כך מתבאר גם מהתורה"ק, ואפילו הדבר הפשוט ביותר שלכאור' לא היה כל סיבה למצא מקור לאמיתת מציאותו, בכל זאת אין להסתמך על פשיטותו אלא על מה שמפורש בדברי התורה.

ואלו דברי הגה"ק מקלויזנבורג זצ"ל (בשיעור חומש רש"י פרשת בהר בחוקותי שמסר בשנת תשמ"ג) - כד הוינא טליא והייתי בקליינווארדיין היה שם איש ושמו ר' שמש'לי וראיתי אצלו ספר שכתבו זקה"ק בעל בני יששכר ז"ע על חכמת האסטרונומיה, וכתב שם זקה"ק שאם יאמרו לי שאחד ואחד עולים לשנים לא אאמין בזה על ידי שכלי האנושי רק אחר שכתוב בתורה "ויהי ערב ויהי בוקר יום ראשון" ואחרי כן כתוב "ויהי ערב ויהי בוקר יום שני" יודע אני שאחד עם אחד הם שנים ובהוספת עוד אחד נעשה שלושה שהרי כתוב אחרי כן "ויהי ערב ויהי בוקר יום שלישי" עכתד"ק זקני, ודבר פשוט הוא שאין לסמוך על שכל אנושי כי כל אדם טועה במשהו פעם בגוון ופעם במניין אבל מה שכתוב בתורה היא אמת ונכון, עכל"ק.

ויסוד זה מתבאר בכמה דוכתי מדברי הגמרא; במסכת גיטין (ו.) מוכיחה הגמרא שבבבלי לצפונה דארץ ישראל קיימא מדכתיב "ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה" (ירמיה א' יד), והרי דבר זה כל אחד שקצת מבין בגיאוגרפיה יכול לידע זאת, ומכל מקום מצאה הגמ' לנכון להוכיח זאת מהכתוב בפסוקי התורה. עוד מצאנו במסכת שבת (קמ.) ששאל קרנא את רב מנין לדם שהוא אדום והשיב לו שנאמר "ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם" (מלכים ב' ג כב), הרי שגם דבר פשוט כזה מצאו לנכון להביא ראיה מן הכתוב. עוד מצאנו שם ששאל מר בריה דרבינא את רב נחמן בר יצחק מהו לכתוב תפילין על גבי עור של דג טהור והשיב לו אם יבא אליהו ויאמר, מאי אם יבא אליהו ויאמר אילימא אי דאית ליה עור אי דלית ליה עור הא חזינן דאית ליה עור ועוד התנן עצמות הדג ועורו מצילין באהל המת עיי"ש, הרי דלמרות שענינו רואות שיש עור לדג מכל מקום לא הסתפק בזה אלא הביא ראיה לזה גם ממשנה. וכן מצאנו במסכת עירובין (יה.) שהביא רבי יוחנן ראיה מהכתוב להכלל דכל שיש בהיקפו שלושה טפחים יש בו רוחב טפח עיי"ש, למרות שהוא דבר שניתן לבוחנו במציאות, בכל זאת הביאה הגמרא לזה סמך מהכתוב. וכן אשכחנא בריש מסכת תענית שמביאה הגמרא ראיה מפסוק שהגשמים יורדים בגבורה עיי"ש, הרי דלא הסתפקה במה שענינו רואות; וכל זה ללמדנו בא שאל לו לאדם להסתמך על מראה עיניו אלא לנסות למצא איך היא הסתכלות התורה בכל דבר ודבר.

ואם יראה לעין דבר מוחש שאינו תואם להמבואר בתורה, המציאות תקבע כפי הכתוב בתורה, וכדאשכחנא בכמה דוכתי בדברי חז"ל. במסכת בבא בתרא (מ.) איתא - "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע" זה דין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" אלו מלמדי תינוקות. ואיתא שם בתוספות בזה"ל: אומר ר"י דצריך לומר דרקיע מזהיר טפי מכוכבים דהא בסוף פרק אלו עוברין (פסחים מע.) משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות דאמר לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גבאי צדקה לא מצא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות, עיי"ש כ"ד. הרי דפשוט היה לר"י דלמרות דלענינו נראה לכאורה דהכוכבים מזהירים טפי מהרקיע מכל מקום מכח דברי הגמרא במסכת פסחים נמצאנו למדים כי לא כך הם פני הדברים.

ואלו דברי הגמרא במסכת תענית (ה.) - יעקב אבינו לא מת, וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא אמר ליה מקרא אני דורש שנאמר "ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים" (ירמיה מו כז), מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

ופירש רש"י - והאי דחנטו חנטיא סבורים היו שמת. ובספר אור יהל לרבי יהודה לייב חסמן ע"ה (ת"א עמ' קג) איתא על דברי גמרא זו בזה"ל: למדנו מכאן יסוד נפלא, הנה אם אדם יראה בעיניו את ראובן חבירו, ושומע קולו ונדמה לו לקול שמעון ודאי ישפוט שחוש שמיעתו הטעהו ובאמת ראובן הוא ולא שמעון, כי חוש הראיה יותר חזק מחוש השמיעה, כל שכן אם יאמרו לו על אחד שמת ורואה עומד לפניו, מי פתי יחשוב אחרת שאמירה זו אינה מכוונת. וראה זה פלא שרב נחמן תמה ושואל וכי בכדי חנטו חנטיא משיב לו ר' יצחק מקרא אני דורש, ומה תשובה היא זו נגד המציאות, הא ראינו שמת חנטוהו וקברוהו, וגם רב נחמן שתיק ליה ומקבל תשובתו. ואילו היינו התם ודאי שהיינו משיבים על כך שכל זה רק דרך דרוש. אבל צא וראה האיך למדו חז"ל תורה, שאם נסתר חוש הגשמי ע"י מה שמצאנו בתורה הקדושה איפכא, על כרחך מסיקים מזה שחוש הגשמי הטעה ורק נראים כחונטים, כי מכיון שמקרא אני דורש על פי הכללים האמתיים שניתנו לנו מסיני, הרי שהקב"ה אומר כן, וממילא ברור שרק נדמה להם שמת אבל חי היה. ומכאן ההבדל הגדול והריחוק הנורא שבין דעתנו לדעת חז"ל מן ההיפך אל ההיפך, שאצלנו בעניותנו העולם הזה הוא מציאות 'והתורה נדרשת', מה שאין כן חז"ל בעיני קדשם המה ראו את התורה בחושיהם כמציאות, וכשמקרא אני דורש בטלים ומבוטלים כל החושים ועיני הבשר, כי שקר המה טועים ומטעים ורק נראה להם שחונטים. ודע כי מה שאמרו ז"ל במסכת ברכות (יח.) צדיקים אף במיתתם קרויים חיים, זה בכל הצדיקים שאמנם מתו ורק קרויים חיים, אבל יעקב אבינו לא מת במציאות שהרי דרשין מקרא דהוקש הוא לזרעו מה זרעו בחיים ממש אף הוא בחיים ממש. ועיין תוספות במסכת תענית שם שכתבו דכן משמע גם מהא דאיתא במסכת סוטה (יג.) גבי מעשה חושים בן דן, דהתם אמרינן דשקל חושים קולפא ומחיה לעשיו ארישיה ונתרן עיניה ונפלו אכרעא דיעקב פתחניהו יעקב לעיניה ואחיק וכו' עיי"ש. ראה שגם פירשו תוספות כפשוטו שיעקב אבינו המוטל במיתתו ומחכה לקבורתו פותח את עיניו וקא מחיך. הוא הדבר אשר אמרנו כי כל החושים הגשמיים בטלים מכל וכל אם מקרא אני דורש, עכ"ד האור יהל.

ואלו דברי רבי שמשון דוד פינקוס זצ"ל (הו"ד בשיחותיו על אלול וימים נוראים עמ' רפז שבהוצאה שי"ל בשנת תשס"ב, ובהוצאה שי"ל בשנת תשס"ג נמצא זאת בעמ' רפה): יש לחיות את האמת גם כשהיא נגד המציאות, לכולם זה נראה הפוך הרי יש עולם ויש מציאות אבל זהו שקר זה כלום האמת והמציאות היחידים הם דבר ה' אמת וקיים לעד. כתוב "כי המצוה הזאת אשר אנוכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך לעשותו" (דברים ל"א-ל"ד). הרמב"ן מפרש שהפסוק מדבר על מצות התשובה, ולכאורה תשובה נראית כדבר הרחוק מהמציאות, וכאשר נסתכל על כך בעיניים מציאותיות יראה לנו שאין דבר יותר רחוק ממצות התשובה, ואילו התורה אומרת ש"קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך לעשותו", כיצד נוכל להשתנות באמת זה נגד כל המציאות. אך המציאות האמיתית היא השי"ת ותורתו ואם כתוב בתורה שהדבר קרוב אלינו מאוד זוהי האמת ואנו צריכים לסמוך על זה ולעשות מעשה ולהאמין שכך זה באמת, עכ"ד הגרש"ד פינקוס זצ"ל.

וסיפר הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א ששח לו הגאון רבי מיכל פיינשטיין זצ"ל שסיפר לו הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל ששאל את מרן הרב מבריסק רבי יצחק זאב סולובייצ'יק זצ"ל הכיצד יתכן שרבינו תם קבע שזמן צאת הכוכבים הוא שבעים ושנים דקות לאחר ששקעה החמה והרי אם נביט לשמים ניווכח שהלילה ירד כבר לפני כן ובחזן שורר חושך גמור, והשיב לו הגרי"ז בזה"ל: אל תסתכל בשמים הסתכל בשולחן ערוך שם כתובה האמת, אין אנו מתחשבים רק בעינים של השו"ע. [ומה שמצאנו בשו"ת חתם סופר (חיו"ד סי' קסז קטע המתחיל האמת) שהכריע לדינא באיזה דין מהלכות נדה כדעת הרמב"ם דלא כשיטת רש"י ותוספות על פי מה ששאל מחכמי הרפואה והגידו לו שהמציאות היא כדעת הרמב"ם, י"ל], עכ"ד. [עיין בספר הפרד"ס לרבי אריה לייב עפשטיין זצ"ל (דף ו: מדפי הספר) ובספר לשם שבו ואחלמה לרבי שלמה אלישיב זצ"ל (דרוש עץ הדעת סי' י"ג ד"ה ואין) שביארו את שיטת ר"ת בפנמיות, עיי"ש].

ולא באתי כאן להכריע בין דעת החכמים בזה, אך מכל מקום נמצאנו למדים לענייננו איך שפשוט היה לאחר מחכמי ישראל כי דברי הרמב"ם הם אלו הקובעים את המציאות האמיתית היפך המוסכמות שבכל רחבי תבל. (ואלו דברי הגה"ק מקלויזנבורג זצ"ל בשו"ת דברי יציב (חלק אור"ח סי' קיז אות א) - עיקר גדול הוא אצלנו מאבונה"ק ורבוה"ק זי"ע ועכ"י שלא לומר ח"ו שהמציאות מכחיש את הפוסקים שחשכו עינינו

לראות את המציאות ובודאי שחוש המציאות של הפוסקים מה שראו עיניהם הקדושות הוא המופת החותך בהלכה ולא דמיון המציאות המכוב של קצרי הראות, ומקור שורש ההשכלה וההתחדשות היה טענת המציאות שמכחשת ח"ו ההלכה לפי ראות עיניהם הטרטוטות, וכלך לך מדרך עקלתון זה שרבים יכשלו בו וכו', עיי"ש כ"ד).

כל זה צריך ללמדנו איך לכלכל צעדינו לבל ננהג כפי הנראה לפי ראות העין אלא כפי הכתוב בתורה. ואפרש שיחתי.

הנה ביד האדם לנהוג ככל העולה על רוחו, והנטיה הפשוטה היא לפעול כפי הנראה לו לפי נסיבות העניין והזמן, אך לאור האמור יתכן ובאופן שכזה יכשל בהחלטותיו מאחר והרי לא כל הנראה הוא אכן המציאות האמיתית. הדרך היחידה בה יוכל האדם לילך בבטחה בעולם הזה, הוא כאשר שוקל בפלס דרכיו וחוקר ודורש איך היא הסתכלות התורה על המצב הנוכחי, כך ורק כך יוכל לידע כי אכן קורא נכונה את תמונת המצב, ולקוות שינהג כדת וכהלכה.

ומי שעדיין אינו בר הכי להשכיל לפענח את הנתונים לאור התורה, עליו להיוועץ עם התלמידי חכמים גדולי ומאורי הדור שהגיעו לדרגה זו אשר כל מהותם תורה ועל כל דבר מסתכלים במבט של תורה, וכבר אמרו ז"ל (בשמות רבה פרק ג פסקא י) דכל הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל, ואין זקן אלא זה שקנה חכמה (כלאיתא בקיומין לב). וכן איתא במדרש בויקרא רבה (יא ח) אמר רבי עקיבא נמשלו ישראל לעוף (כדכתיב (ס"ז) "יונתי בחגוי הסלע") מה העוף הזה אינו פורח בלא כנפים כך ישראל אין יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם.

ובית אב לדברים אלו הביא רבי יוסף יוזל הורביץ זצ"ל (הסבא מנובהרדוק) בספרו מדרגת האדם (מאמר חסדון הלך סוף פרק ט) מדברי הגמרא במסכת גיטין (ט.), שם מסופר שלאחר שהצליח רבי יוחנן בן זכאי לצאת מירושלים בתקופת המצור שלפני חורבן בית שני, הגיע לפני אספסינוס קיסר שהיה שר הצבא של מלך רומי ששלחו המלך להחריב את בית המקדש, ובעת שנפגש עמו אמר לו ריב"ז 'שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא', ואמר לו אספסינוס שבדברים אלו שיצאו כעת מפיו התחייב פעמיים מיתה, אחת על שקרא לו מלך ודינו כמזלזל ומורד במלכות שקורא לו מלך בזמן שיש מלך מעליו, ועוד אם מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי, והשיב לו ריב"ז שמה שאמרת שאינך מלך האמת היא שאתה כן מלך דבל"ה לא היתה ירושלים נמסרת בידך שהרי כתוב "והלכנו באדיר יפול" (נעמי י לז) ואין אדיר אלא מלך דכתיב "והיה אדירו ממנו" וגו' (נעמי ל טז) ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר "ההר הטוב הזה והלבנון" (דברים ג כה). ומספרת הגמרא שתוך כדי שהיו מדברים הגיע שליח מרומי ואמר לאספסינוס קום שהרי מת הקיסר וחשובי רומי החליטו להושיבך למלך עליהם במקומו. הרי לנו עד כמה חדור היה יסוד זה בריב"ז שתמונת מצב ניתן לקרוא אך ורק כפי הכתוב בתורה, ואף בזמן כה גורלי שכמעט ונהרג מחמת קביעותו, בכל זאת נשאר איתן בשלו ולא שינה דעתו למרות הכל, ועל סמך זה אף שילש דבריו באומרו לאספסינוס שוב בפעם השלישית 'דקאמרת לאו מלכא אנא איברא מלכא את דאי לאו מלכא את' וכו' ולא חשש פן יורז מיתתו בכך, והכל נבע מזה שאצלו הוחלט שאמיתת המציאות נקבעת כפי הכתוב בתורה. עד כאן מציטוט הספר היקר 'יראי ה' יכבד'.

ו. אופן הגיית שמות האמוראים רבה ורבא

מה ששאל הרב אביגדור בעדני שליט"א (נעמי' תח) מי המציא את אופן ההגייה הנהוג, להגות את השם רבא בבי"ת רפויה ושם רבה בבי"ת דגושה, מקור להגייה זו שורשו ומקורו מתשובת רב האי גאון (שהובאה בהערות 'ימות עולם' (שנכתבו ע"י הגה"צ רבי משה יאיר ויינשטוק) שעל אגרת דרבי שרירא גאון ח"ג פרק ג הערה ג).

ואשאר בכרכה

הרב שמואל יעקב אברהמי
בית שמש